

u originalu. Pogreške su u originalnim tekstovima katkad vrlo korisne, te se pomoću njih mogu stvarati zaključci (one odaju znanje, shvaćanje i t. d. pisara odnosno autora); zbog toga je potrebno da ih se posebno označi (obično sa sic ili !).

To u ovom izdanju nije učinjeno. Na pr., na str. 377 stoji: *Item unus terre, pa je u zagradi trebalo dodati ili locus ili bilo kako označiti, da se ovdje radi o pogreški. Isto tako na str. 390: Item sortes terre arratorie, que sunt posite in vocata Poscaglina, nema oznake da nije naveden broj žrijebova i riječ villa. Naslov pak za popis dužnosti feudatarija u vranskom kotaru nema nikakva smisla u onom obliku, kako je naštampan: Feudatarij castri Avrano, qui tenont terras infrascriptas et debent sasire(!) ut infra, te je trebalo staviti ili odgovarajući znak ili u bilješci ispraviti sasire u servire. Sličan je slučaj s naslovom posjeda vranskog kotara: possessiones spectant castro Avranc, jer očito nedostaje *que*, te je to trebalo staviti u zagradu; samo se u tom slučaju može shvatiti ova rečenica kao naslov popisa koji slijedi.*

Jedinstvenost čitavoga katastrika razbija neprestano umetanje isprava, ugovora i t. d. iz različitog doba. Zato nam se čini, da bi bilo mnogo bolje, da se u izdanju stavilo u uglate zgrade sve ono što je bilo pripisano u originalnom tekstu. U većini slučajeva ne predstavlja to nikakvu poteškoću, jer su isprave datirane, a tom bi se metodom ipak nekako spasila cjelovitost katastrika te dobila njegova prvotna forma, koju je iz sadašnjeg teksta vrlo teško izdvojiti.

Nada Klaić

POVODOM PRVE KATALOŠKE PUBLIKACIJE STEČAKA*

Problem stećaka. — njihovo inventariziranje i vrednovanje kao kulturno-historijskog i umjetničkog dokumentarnog materijala. — već je više decenija otvoreno pitanje, na koje do danas nije ni naša ni svjetska nauka dala odgovarajući i zadovoljavajući odgovor. Od zapisa slučajnih putnika i opisa putopisaca, preko specijalnih interesa arheologa, historičara, filologa, kulturnih historičara i historičara umjetnosti, do etnografa i sakupljača folkloru, — sve je njih impresionirao predmetni originalitet i neprotumačiva sadržajnost tih spomenika. Ipak su oni od generacije do generacije gubili koliko neposredni kontakt sa samim stećcima, toliko i jedinstvenu razvojno-historijski određenu nit vodilju, koja je trebala da odredi kompleksnost sadržaja i potrebu opsežne analitičke i komparativno-sintetičke metode obrade. Trebalo je uočiti, da se ne radi samo o velikoj količini formalno i teritorijalno povezanih spomenika, jedne klasno, kulturno i politički pretpostavljene grupe, nego da se radi o masivnom kulturno-genetičkom sloju, koji upravo na našem teritoriju dokumentira svoju opću i lokalnu specifičnu srednjovjekovnu društveno-historijsku uslovljenost.

* Srednjovjekovni nadgrobni spomenici Bosne i Hercegovine — Sv. I. A. BENAC: RADIMILJA — 1950. Izdanje Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Str. 1—46 + 40 tabli i jedan plan. — Velika 8 — Državna štamparija u Sarajevu 1950.

Polazeći sa usko ograničenih stajališta i naučnih interesa pojedinaca, koji su u većini slučajeva bili ideološki ili politički predodređeni efemernim dogmatizmom i praktičizmom, naučenjaci i specijalisti su sakupili veliku količinu podataka i često puta vrijednih naučnih detalja problematike interesnih sfera pojedinih specijalnih naučnih disciplina, ali su srž cjelokupnog problema hotimice i nehotice mimoilazili. Tim su postupkom atomizirali jedinstvenu strukturu problema stećaka kao jedne opće životne i stvaralačke manifestacije i dokumentacije kompleksnog i specifičnog života i razvoja našeg srednjeg vijeka. — Zbog toga, u pomanjkanju druge dokumentacije, stećci su postali simbolima i ilustracijom bogumilstva, odrazom retardiranja prethistorijskih i antikno-sinkretističkih elemenata, koji doživljavaju svoju monumentalizaciju u kamenim spomenicima izrazito feudalnog karaktera. Ovdje su primjera radi navedena samo dva najpopularnija mišljenja, koja su imala svoju potvrdu u jednostranoj ili djelomičnoj analizi pojedinih spomenika ili slučajno konstruiranih grupa. Ipak je pitanje opće sinteze i naučnih zaključaka ostalo neriješeno, jer nije bilo jedinstvenog pregleda mase spomenika i jedinstvenog stava njihova tretiranja.

Tako se desilo, da je grupa stećaka, izabrana pretežno po likovno-ilustrativnom mjerilu, odjednom došla u žarište pažnje u okviru naše izložbe srednjovjekovne umjetnosti u Parizu. Publika je bila ponosna iskunskom snagom i originalnošću izloženih stećaka, ali je istovremeno tražila mjerodavno mišljenje temeljeno na konkretnim podacima i poznavanju materijala. I pokazalo se, da je naše konkretno znanje o stećcima vrlo oskudno i površno, a naše formulacije zaključaka suviše verbalističke i deklarativne, a da bi mogle svojom argumentacijom toga kompleksa doista uvjerljivo dokumentirati nepobitnu istinu stvaralačkih snaga naše sredine u prošlosti.

Upravo zbog toga je neobično pohvalno, da je Zemaljski muzej u Sarajevu odlučio da pokrene seriju sistematskih izdanja monografija pojedinih nekropola stećaka Bosne i Hercegovine (tamo su stećci brojčano i najzastupljeniji). — Tako ćemo preko naučno sistemativiranog i publiciranog materijala biti doista u stanju, da o tom specifičnom i specijalnom našem kompleksu s vremenom damo i naš naučno fundirani odgovor. Time ćemo ne samo omogućiti da stećci uđu u stvarni vidokrug svjetske nauke, nego da zajedno s ostalim umjetničkim i društvenim vrednotama naše prošlosti uđu u svijest i konkretni pozitivni inventar evropske kulture.

Publikacija nekropole na Radimlji i radnja prof. A. Benca i svojom dokumentacijom i eksplikacijom zaslužuje pažnju ne samo zbog toga, što je vrijedna prinova našoj nauci, nego i zato, što je njezin lapidarni i nepretenciozni tekst naučna građa, kojom se može i treba produbljivati metodika, proširivati problematika i stvarati sintetski zaključci.

U uvodnim napomenama (str. 3—4) citirane publikacije navode se ukratko motivi, koji su bili odlučujući za pokretanje ove serije, kao i za izbor nekropole na Radimlji za prvu monografiju ovoga tipa. Polazeći od stvarnog stanja i mogućnosti, pisac navodi, da su kod određivanja teme bili odlučni i tehničko-organizacioni motivi, jer je Radimlja za razliku od većine ostalih nekropola stećaka jedna od najpristupačnijih, dobro sačuvana i sadrži veći broj reprezentativnih spomenika.

Slijedeći razdio (str. 5—29) daje topografske podatke, opis i pregled arhitektonskih oblika stećaka. — Nekropola je tri kilometra udaljena od Stoca u Hercegovini.

a položena je tik same obale rječice Radimlje, po kojoj nosi i ime. U njezinoj su neposrednoj blizini prethistorijske gromile (tumuli), što navodi Benca na misao, da je upravo radi toga i izgrađivana u nizini, nasuprot ustaljenom običaju podizanja grobišta na uzvisini. Prema zapisu na jednom stećku i zapisu na kamenoj stolici u selu Batnoge na nedalekom brdu Ošaniću, zaključuje pisac, da je nekropola pripadala srednjovjekovnom² naselju Batnoga, kojim su tada vladali vojvode iz kuće Mjloradovića.

Dajući opće podatke o grobištu (smještaj, broj-stećaka i sl.) Benac spominje, da nekropola uz grobove sa stećcima sadrži i jednostavne grobove, koji su označeni samo manjim krugom kamjenja. On nije siguran za njihovo datiranje, ali ih drži srednjovjekovnima. Svakako je šteta, što ih nije unio u tlocrtni plan nekropole, na kojemu također nema podataka o konfiguraciji terena, iz čega bi se moglo vidjeti, do koje je mjere grupacija grobova sa stećcima bila uslovljena prirodom terena, a koliko konvencijom i voljom njezinih graditelja. Već sam pogled na tlocrt, kakav je priložen publikaciji, daje naslućivati grupe grobova, koji nisu nastali niti slučajno niti samo iz formalnih razloga.

Kataloško-opisni dio zauzima, kao što je to i razumljivo, pretežni dio radnje. Pisac se je našao pred teškim problemom inventarizacije in situ, kod koje je postupak opisivanja bio tim teži, što je trebalo voditi računa ne samo o pojedinim spomenicima, nego i o njihovom međusobnom odnosu kako u prostoru, tako i u dekoraciji. Upravo zbog toga postoji i nejednolikost pri opisivanju, jer svi podaci nisu jednako iscrpni i opsežni. Preglednost naročito otežava činjenica, što se identični ili analogni detalji i motivi raznih stećaka ne navode doslovno, nego se čitalac upućuje na one, koji prema mišljenju pisca predstavljaju tipične reprezentante. Ovaj način sadrži u sobi fragmentarnost i abrevijature terenskih bilježaka, koje ne mogu biti dovoljne kod obradbe materijala, koji se prvi puta publicira, a osim toga, vjerojatno iz razloga štednje ilustrativnog materijala, nije cjelokupno reproduciran.

Opis i ilustracije stećaka pokazuju određeni varijabilitet, odnosno jednoobraznost kako oblika samih spomenika, tako i njihova ornamentalnog i ukrasnog repertoara u vezi s klesarskom i kamenorezačkom tehnikom. Posebnu je pažnju pisac posvetio statističkom pregledu oblika stećaka s Radimlje. Paralelno s time iznio je i dosadašnju sistematiku s njezinim problemima, kako su ih pokušavali rješavati raniji istraživači: Č. Trauhelka, P. Kaer, K. Jireček i Vl. Skarić. Benac je za Radimlju postavio sistem od devet oblika stećaka: 1. ploča, 2. ploča sa podnožjem, 3. sanduk, 4. sanduk s podnožjem, 5. visoki sanduk, 6. visoki sanduk s podnožjem, 7. sarkofag, 8. sarkofag sa podnožjem, 9. križevi. — U sistematici oblika pisac se s izvjesnim terminskim izmjenama i lokalnim nadopunama priklanja Trauhelki ističući komplikovanost sistematike Kaera.

Pisac s pravom ističe specijalnu funkciju križeva u kompoziciji nekropole i misli, da križ kao oblik stećka u zajednici s reljefnim prikazom čovjeka s uzdignutom rukom na njemu ili u grupi stećaka, koje križ akcentuira, uvijek označuje određenu grupu istaknutih grobova. — Šteta je, što Benac nije ovo pitanje obradio detaljnije, jer je sigurno, a to se u planu Radimlje jasno vidi, da su iskonski postojale namjerno komponirane grupe grobova, u kojima baš križevi i tematski i arhitektonski predstavljaju, ako ne centralne točke, onda sigurno fokuse.

Istovremeno sa sistematicom oblika stećaka pisac je dotakao i pitanje zavisnosti forme stećaka-sarkofaga od antičkih sarkofaga, odnosno njihovo zajedničko porijeklo

od imitacije kuće za stanovanje. Benac pravilno zaključuje, da genetski oba oblika proizlaze od kuće, ali je mišljenja, da su arhitektonski elementi i forme (silhouette kao cjeline, arkade, stupovi i slično), aplicirani na stećcima, već izgubili svoj imitativni i funkcionalni smisao, jer se prema njegovim navedenim primjerima ti arhitektonski ukrasi javljaju ne samo na sarkofazima, nego i na stećcima drugih, pa i križnih oblika, gdje prema njegovoj tvrdnji ne postoji nikakva veza s asocijacijom kuće. — Možemo se složiti s piscem, da stećci-sarkofazi ne imitiraju kuće uvijek svjesno, ali samim time ne otpada stvarna funkcija arhitektonskih ukrasnih elemenata, kako kod njih, tako i kod stećaka drugih oblika. Ti arhitektonski motivi nisu samo mehanički aplicirani u smislu formalnog manira, nego su stvarni stilski elementi koji bilježe ili ističu iskonski arhitektonski kvalitet horizontalne, odnosno vertikalne plastične razvedenosti kamenog bloka spomenika.

Ornamentici i uopće ukrasu i njegovoj tehnici posvećuje Benac također veliku i razumljivu pažnju (str. 30–38). S pravom ističe, da je nekropola na Radimlju vrlo bogato ukrašena, što je po njegovu mišljenju zasluga vještine i nadarenosti klesara-kovača, kao i dokaz razvijenog kulturnog i umjetničkog ukusa vojvoda iz Batnoga. Sastavio je i preglednu tablicu, po kojoj se vidi, u kojem su omjeru ukrasni sistemi pojedinih spomenika prema svenkupnoj količini arhitektonskih oblika stećaka.

Pored općih primjedbi posvećena je pažnja pojedinim ornamentalnim i ukrasnim cjelinama i sistemima. Kao osobito omiljen motiv javlja se zavojita linija s trolistom, t. zv. lozica, koja se nalazi u raznim varijantama na dvadesetčet stećaka Radimlje. Kako je taj motiv i inače popularan u srednjovjekovnoj ornamentici, a nekropolu Benac stavlja u kasniji period srednjega vijeka u Hercegovini, to on misli, da i taj motiv u toj fazi predstavlja samo dekoraciju, koja je lišena svoje ranije simbolike. Inače smatra, da je to zapravo stilizirana trolistna djetelina, koja se javlja i na figuralnim kompozicijama nekropole. — Svakako možemo i na ovom mjestu istaknuti ovu koincidenciju, koja po našem mišljenju ne govori samo za mehaničko prenošenje ornamentalnog motiva.

Ornamentat pletenog užeta, odnosno tordirane vrpce, također je mnogo rasprostranjen na Radimlju, naročito kao rubni i djelidbeni ornamentat.

Od ostalih ornamentalnih motiva Benac nadalje ističe zrakasti krug ili kotač, koji je po njegovu mišljenju kao zaboravljeni simbol vatre i sunca mehanički prenošen i ponavljan na stećcima. Jednaka je sudbina i polumjeseca, simbola lanarnog božanstva.

Posebnu je pažnju pisac posvetio tumačenju punih krugova, koji na nekoliko stećaka prate reljefni prikaz čovjeka s uzdignutom desnom rukom. Tim povodom Benac izriče mišljenje, da bi ovi krugovi bili derivat t. zv. državne jabuke srednjovjekovnih vladara, a u ovom konkretnom slučaju da su oznaka vojvodskog ranga. Ovo tumačenje povezuje i s reljefnim lukom i strelicom, koji obično prate naprijed spomenute vojvodske oznake i stećke, te bi upravo to oružje označavalo vojničku funkciju pokojnika. I motiv raznih varijanata štitova s četiri ili dva kružića tumači pisac kao oznake konkretnog vojničkog čina.

Čini nam se, da je Benac u konfrontaciji simbolike motiva, čiji izvor možemo pratiti od predhistorije do danas, bio suviše krut označivši, da je simbolika starih motiva kod klesara i naručitelja stećaka na Radimlju bila samo aplikacija starih forma sa zaboravljenim simboličkim sadržajem, dok istovremeno iznosi mišljenje

o dosta kompliciranoj u nedovoljno dokumentiranoj simbolici nekih detalja stećaka, koja nam se čini suviše moderniziranom, iako joj prema situaciji na nekropoli ne možemo odreći uvjerljivost.

Križ se, osim kao oblik stećaka, javlja u dosta ornamentalno-simboličkim varijantama povezan s grozdovima, spiralama i drugim motivima u vrlo reprezentativnim kompozicijama. Baš zbog toga Benac smatra neosnovanom tvrdnju A. Solovjeva, da je križ sasvim izuzetan u ornamentici stećaka, što po mišljenju Solovjeva potvrđuje njihov bogumilski karakter.

Većim opisoni spiralnih ornamenata i njihovim kombinacijama Benac zaokružuje pregled ornamentalno-ukrasnog inventara stećaka, te s ogradom od generaliziranja zaključuje »...da na našim spomenicima imamo posla sa starim narodnim ornamentalnim motivima, koji su već izgubili svoje simboličko značenje, a izražavaju umjetnički domet svojih majstora. Ti motivi dopunjeni su ovdje kršćanskim motivima, čija je izvedba ostala u okviru starih manira.«

Kod takvog zaključivanja slažemo se s potrebom čuvanja od generaliziranja naprečac, ali ističemo, kao što smo već i ranije naveli, da se problemu umjetničkosemantike i simboličke mora prilaziti kako sa stajališta formalne analize, tako i sa stajališta uvida sintetiziranih životnih intenziteta, koji se konkretno likovno stvaralački manifestiraju.

Figuralne kompozicije dijeli Benac u dvije generalne grupe: prvu čine muške figure t. zv. vojvodskih stećaka, a drugu sve ostale višefigurne kompozicije.

U ovom odnosu vrednovanja vitezova sa t. zv. vojvodskih stećaka pisac usprkos jakoj shematizaciji i stilizaciji likovnih predodžbi vidi u njima dokumentarni prikaz odijevanja, kakvo se i do danas zadržalo u Bosni i Hercegovini. Osim toga se u pokrivanju glave ovi vojvodski likovi razlikuju od ostalih muškaraca s drugih figuralnih kompozicija, zbog čega pisac ponovo ističe njihovo posebno značenje. — Osim potvrde za rang stećaka ove bi noćene razlike mogle poslužiti i za dokumentaciju eventualnog detaljnijeg klasnog raslojavanja.

Od četiri ostale grupe figuralnih kompozicija u prvoj su skupljene one s prikazom životinja. U drugoj su prikazani lov i njegovi detalji. Svakako je jasna želja umjetnika da odrazi što življe i temperamentnije zahvaćene momente. — Lovačke scene po mišljenju Benca imaju da prikažu pokojnika kao dobroga lovca, a istovremeno one dokumentiraju lov kao specifično zanimanje i zabavu feudalaca. U vezi s pripisivanjem stećaka bogumilima, a u kontroverzi mišljenja raznih autora o lovu i mesnoj hrani srednjovjekovnih stanovnika Bosne i Hercegovine, Benac s pravom zaključuje, da lovačke scene imaju prilično veliko značenje za rješavanje problema materijalne i duhovne kulture srednjovjekovne Bosne i Hercegovine.

Za scene plesa i kola Benac ne daje nikakvo svoje posebno tumačenje, nego se prešutno slaže s mišljenjem I. Zore-a, koji drži, da se radi o prikazivanju običaja plesa mrtvačkih kola.

Prikazi borbe ili turnira su najživlji i najkarakterističniji. Scene su tretirane raznoliko. U jednoj je od njih vrlo impresivno prikazan napadaj iz zasjede, u kojem se napadnuti bori s napadačima. U drugoj opet turnirski dvoboj promatraju s kule žene, dok su borci na polju pred gradom. U ovim i sličnim živim scenama, kako detaljno ističe Benac, ima nesumnjivo mnogo podataka i dokumentacije, koja dobro ilustrira životnu sredinu pokojnika.

Završavajući ovaj odsjek o ornamentaciji i figuralnom ukrasu stećaka s Radimlje, Benac podertava složenost i značaj likovne obradbe stećaka citatom J. Sidaka: »Ovi sredovječni nadgrobni spomenici nisu čak vezani ni za samu »bosansku crkvu«, ni za sredovječnu Bosnu, već su izraz jedne mnogo prostranije materijalne i duševne kulture, u čijoj izgradnji je karakter zemljišta imao isto toliko udjela kao i socijalni odnosi sa svojim oštrim oprekama između feudalnih gospodara i njihovih kmetova, pa prastare predodžbe o zagrobnom životu, davni kult mrtvaca i mnogo kasniji utjecaji kulturno razvijenijeg susjedstva.«

Kod analize tehnike obradbe kamenih reljefa na stećcima naglašena je dominantnost tehnike plitkoga reljefa u kombinaciji s urezivanjem, u čemu su klesari pokazali izvanredne odlike mara i predanosti radu. Pretpostavlja se, da je konačna obrada stećaka izvršena na određenom mjestu grobišta, što se dokazuje time, da su neki dijelovi stećaka ostali nedovršeni, a stećci nisu oštećeni, što bi se moglo desiti, da su do kraja izvedeni i tek tada transportirani na nekropolu.

Natpisi sa stećaka na Radimlji daju nam podatke o trojici klesara-kovača: Mlogostu, Vološinu Vogačiću i Ratku Brativom. — Osim toga u natpisima su citirani stanovnici nedaleko Batnoga, među kojima je sigurno bilo feudalaca, vojnika i prabnje pučana i kmetova. — Na temelju napisa s Radimlje i onih u Batnogama, koji spominju vojvodu iz kuće Miloradovića-Hrabrena, koji su živjeli u Batnogama u petnaestom stoljeću, zaključuje Benac, da nekropola pada u vremenski raspon petnaestog i šesnaestog stoljeća. Prema Radimlji moći će se određivati starije, odnosno mlađe nekropole stećaka u Bosni i Hercegovini.

Kataloška monografija nekropole s Radimlje pruža nam uvid u malo poznati i proučeni materijal stećaka Bosne i Hercegovine. S pravom ističe Benac, da za publikaciju te vrste nije bilo tradicijom utvrđenih metoda rada. Zbog toga svi njezini dijelovi nisu mogli biti obrađeni jednako podesno za tu svrhu. U budućee, upravo na iskustvu ovoga vrijednoga naučnog prvence, treba nastojati, da kataloški podaci budu dani s najvećom detaljnošću i sistemom, koji svojim dobrim stranama podataka za informaciju i dokumentaciju u potpunosti odgovara suvremenom naučnom inventaru organizirane kolekcije objekata, bez obzira na to, što se objekti ove zbirke ne nalaze u muzeju nego na terenu. I baš radi toga podaci o pojedinim spomenicima i njihovim grupama moraju biti kompletirani podacima sa terena i o terenu, na kojem se nekropole nalaze.

Sistematika i tipologija oblika stećaka i njihova ornamentalna i figuralna morfologija moraju se trajno upotpunjavati analitičkim podacima o genetici pojedinih ornamentalnih i figurativnih motiva i njihovih grupa i sistema. Tumačenje likovno-ornamentalne simbolike ne smije se tretirati statički s pretpostavkom o petrifikaciji prastarih ideograma i simbola, koji samo kao naslijeđene i prenošene mehaničke ukrasne forme žive u kompozicijama stećaka. Jer, ako bismo uzeli, da je ornamentalni sistem samo dokaz za neprekinutost zanatske vještine obrađivanja formalnih motiva i tehnike klesara i kamenorezaca, čiji prakticizam isključuje sudjelovanje kompleksne stvaralačke svijesti i neposrednost doživljaja života, tada bi vrijednost figuralnih kompozicija na stećcima također morala biti u krajnjoj mjeri uvjetna. Mi međutim na svakom koraku mnogostruko vrednujemo dokumentarnost kako pojedinih detalja tako i čitavih kompozicija, koje nesumnjivo bilježe i određeno vrijeme postanka i kontinuitet do naše neposredne današnjice.

Vjerujemo, da će dalja sistematska proučavanja i naučna publicistika pridonijeti svoj udio na pročišćavanju problema bogumila, jednako kao što će rješavanje toga problema pomoći rješavanje i pravilno tumačenje problema rasprostiranja stećaka i u onim krajevima izvan Bosne i Hercegovine, za koje smo sigurni, da ih nisu nastavali niti mogli u kompaktnim masama nastavati navodni bogumili. — I upravo ovim postavljanjem problema stećaka od izoliranog lokalnog problema na plan opće problematike naše historije srednjega vijeka, posredno će se djelovati i na pravilnu ocjenu i svih ostalih kreativnih manifestacija naše prošlosti. — Zemaljskom muzeju u Sarajevu i A. Bencu pripada zasluga, da su svojom publikacijom prvi stvarno pokrenuli problem u vidokrugu njegove složene cjelokupnosti.

Marcel Gorenc

M. O. KOSVEN, SEMEJNAJA OBŠČINA (OPYT ISTORIČESKOJ HARAKTERISTIKI) SOVETSKAJA ETNOGRAFIJA, 1948, SV. 3.

Istaknuti sovjetski etnograf i sociolog M. O. Kosven nastoji da ovom monografijom dađe opću karakteristiku rodbinske zajednice¹ kao određene faze društvenog razvitka. Time završava ciklus pripremljenih radova, od kojih je objelodanio: *Semejnaja obščina. K istorii voprosa*. Izvestija Akademii Nauk SSSR, Serija istorii i filosofii, 1946, br. 4, i *Očerki po etnografii Kavkaza, gl. I. Semejnaja obščina*, Sovetskaja Etnografija, 1946, br. 2. On s pravom ističe da buržoaska nauka nije posvećivala pažnju ovome društvenom obliku. Budući da je zbog toga etnografski materijal prilično oskudan, sumnjivo je, da li će se jednom uopće moći rekonstruirati historija rodbinske zajednice. Zato je ova karakteristika, koja se temelji na opisivanju južno-slavenske zadruge i velikoruske velike porodice, samo općenite naravi.

Prof. Kosven polazi od tvrdnje da je »porodična zajednica« ili »velika porodica« osnovna jezgra« rodovskog uređenja kroz čitavu njegovu historiju. Elementi, od kojih se sastoji, jesu: kolektivno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, koje je najvažniji elemenat, jer porodična zajednica postoji ukoliko se ono sačuvalo, zatim kolektivna proizvodnja i potrošnja, društvena jednakost sviju njezinih pripadnika i demokratski unutarnji odnos i uprave.

Ova tvrdnja ne počiva na etnografskim podacima iz života naroda, koji se nalaze na stepenu prvobitne zajednice. Svi nabrojani elementi karakteriziraju *materinski rod* kao društveno-ekonomsku jedinku; to nesumnjivo proizlazi iz podataka, što ih je sakupila buržoaska etnografija i etnologija. Ako bi rodbinska zajednica morala biti »osnovna jezgra« rodovskog uređenja, onda bi ta jezgra bila svakako

¹ Izrazom »semejnaja obščina« Kosven označuje one društveno-ekonomske proizvodno-potrošačke jedinke, koje nastaju raspadanjem rodova, a obuhvataju rodbinsku grupu ljudi, koji redovito potječu od najstarijeg njenog člana i koja kolektivno posjeduje sredstva za proizvodnju. Budući da doslovni prijevod ovog naziva »porodična zajednica« znači »također zajednicu porodica, koje u tom razdoblju društvenog razvitka još ne postoje, služim se terminom »rodbinska zajednica«, iako sam svijestan toga da je taj izraz preširok, jer logički također obuhvata i rod.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA IV

1951

BROJ 1-4

NAKLADA „ŠKOLSKA KNJIGA“ / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

VLADIMIR BABIĆ
MIROSLAV BRANT
GRGA GAMULIN
MARKO KOSTRENČIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JAROSLAV ŠIDAK

I Z D A J E
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
Z A G R E B